

עזה: עבר, הווה, עתיד

1.11.23

שלום לכולם,

זאת החוברת השנייה המיוחדת שאני מוציא לעיונכם בעזרת כמה חברי סגל. הפעם החוברת מוקדשת לרצועת עזה. הבנת ההיסטוריה של רצועת עזה חיונית בהקשר של הסכסוך הישראלי-עזתי וגם בכדי לנסות ולהבין כיצד ייראה אולי העתיד של המקום הזה. ההיסטוריה והתרבות של רצועת עזה קשורה קשר בל יינתק לסכסוך הישראלי-עזתי, והבנה מוצקה של אלו הזו חיונית לכל מי שמבקש להבין את השורשים, הדינמיקה והפתרונות הפוטנציאליים לסכסוך הממושך והמורכב הזה. קריאה בחוברת תגלה מה שחלקנו שכחנו וחלקנו לא מכיר ויודע כנראה. עזה היתה מקום שישראלים היו נוהגים ליסוע ולבקר שם. נוסעים לטיול כמו שנסעו לנגב ולגליל. לנגב חומס ולאכול דגים בטיילת, לקנות בגדים ולתקן את הרכבים. כל זה הסתיים פחות או יותר עם פריצת האינתיפאדה הראשונה בסוף 1987.

החוברת מורכבת מכמה מאמרים קצרים. תמי אריאלי כתבה על ההיסטוריה של עזה ונקודות ציון במהלכה עד לתחילת האלף הנוכחית. אבי שילון כתב בעיקר על ההווה של עזה. מי הם העזתיים ומה הם עושים בחיי היום יום? יוחאי עתריה כתב על האוניברסיטה האיסלאמית בעזה שהיא האוניברסיטה הגדולה ביותר שם. ולבסוף, אני ניסיתי לבחון אפשרויות לעתיד הכלכלי של עזה. כמו בחוברת הראשונה, גם כאן יערה גיל-גלזר הייתה שותפה בהפקת החוברת.

אני מאחל לכם קריאה מהנה עד כמה שניתן בזמנים אלו ומפציר בכם שוב להעלות רעיונות נוספים לחוברות כגון אלו. יזמתי חוברת על זוכי פרס נובל וכעת על רצועת עזה אבל הדמיון שלי לא בלתי מוגבל ואשמח לרעיונות של נושאים שניתן לשלב בהם דיעות של חברי סגל. זה יכול להיות נושא שניתן לתקוף מכמה כיוונים, דיבייט וכו'. המטרה היא שנוכל להחכים וללמוד על משהו שיש לו רלוונטיו כלשהי לתקופה האפלה שבה אנו נמצאים ושנוכל קצת למצוא עניין ואתגר בקריאת חומרים שאחרת כנראה לא היינו קוראים.

בברכה

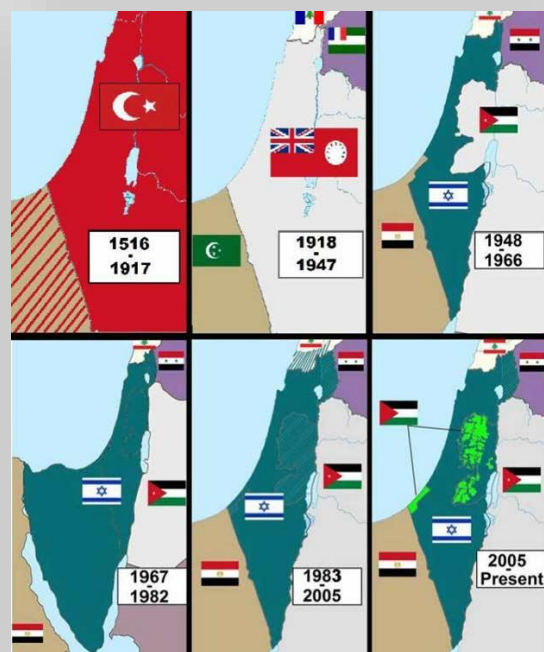
ניר בקר

גבולות רצועת עזה וחצייתם עד שנת 2000

תמר אריאלי

החוג ללימודים רב-תחומיים, מקבץ פוליטיקה וממשל

במשך רוב שנות ההיסטוריה לא היתה משמעות לזיהוי פוליטי של רצועת עזה כחבל ארץ גיאוגרפי-פוליטי. העיר עזה וסביבתה היו חלק מארץ ישראל – פלשתינה, וגורלן שיקף את הכיבושים ואת האמפריות ששלטו באזור. העיר עזה אמנם הוקפה בחומה במשך תקופות מסויימות בדומה לערים רבות בארץ אבל כפי שניתן לראות במפות, רצועת עזה לא היתה מוגדרת כאיזור פוליטי ייחודי תחת השלטון העות'מני או הבריטי, ועד 1948 לא היה גבול בין ישראל לרצועת עזה.

להלן אסקור בקצרה את רצף הכיבושים של העיר עזה עד להולדתה של רצועת עזה כאיזור פוליטי מובחן. בהמשך אנתח את משמעות הגבול בין ישראל לרצועת עזה דרך תיאור הפעילות האנושית חוצת הגבול של הרצועה עד לניתוק המוחלט בין ישראל לרצועה שהעמיקה עם האינתיפאדה השנייה, ההתנתקות, עליית החמאס והקמת הגדר.

עזה בין כיבושים ואימפריות

במקור הייתה עזה יישוב כנעני, שנשלטה על ידי מצרים במשך כ-350 שנה לפני שהפכה לאחת הערים הראשיות של הפלשתים. יחד עם חלקים אחרים של ארץ ישראל, עזה הפכה לחלק מהאימפריה האשורית במאה ה-8 ולאחר מכן עברה לידי האמפריה הבבלית והפרסית.

אלכסנדר הגדול כבש את העיר ובהמשך את כל ארץ ישראל בשנת 332 לפנה"ס. רוב התושבים נהרגו במהלך המצור, ועזה יושבה מחדש והפכה למרכז קוסמופוליטי הלניסטי של מסחר ולימודי פילוסופיה. יחד עם רוב ארץ ישראל, עזה

עברה ידיים בין שתי ממלכות יווניות יורשות, הסלווקים מסוריה והפתולמאים ממצרים, עד שנכללה בממלכת החשמונאים בשנת 96 לפנה"ס.

עם התגברות הרומאים על החשמונאים, עזה צורפה לממלכת הורדוס. לאורך כל התקופה הרומית, העיר קיבלה מענקים מקיסרים שונים ושגשגה. היא נשלטה על ידי סנאט של 500 חברים, ואוכלוסייתה המגוונת כללה יוונים, רומאים, יהודים, מצרים, פרסים ונבטים. ההמרה לנצרות בעיר הובלה על ידי הקדוש פורפיריוס, שבתחילת המאה ה-5 הרס את שמונת מקדשיה הפגאניים של העיר.

עזה נכבשה על ידי המוסלמים בשנת 637 לספירה, ורוב התושבים התאסלמו. הצלבנים כבשו את העיר מהפאטימים בשנת 1100, אך גורשו על ידי צלאח א-דין. בהמשך, עזה עברה לידיים ממלוכיות עד סוף המאה ה-13, והפכה לבירת פרובינציה שהשתרעה מחצי האי סיני לקיסריה.

עזה חוותה תור זהב תחת העות'מאנים במאה ה-16. העיר שוקמה ויועדה להיות בירה אזורית. המסגד הגדול שוקם, ונבנו שישה מסגדים חדשים, מרחצאות ושווקים. ב-1799, עזה נכבשה לזמן קצר על ידי נפוליאון שכונה את העיר "מוצב הצופה לאפריקה ושער לאסיה". צבאו הרס את שארית החומות ורוב התושבים ברחו. למעט תקופה קצרה במאה ה-19 בה העיר נכבשה על ידי מצרים ונשלטה על ידי מוחמד עלי, העות'מאנים שלטו בעזה עד לכיבוש הבריטי בהובלת גנרל אלנבי ב-1917. בהמשך, חבר הלאומים כלל את עזה בשטח המנדט הבריטי של פלשתינה.

במאורעות תרפ"א, עם היוודע דבר הפרעות ביפו, החליטו יהודי עזה שלא להעמיד במבחן את יחסיהם עם הערבים ועזבו את עירם, וזאת למרות תחנוני המופתי של עזה, חאגי סעיד אל-חוסייני, שהבטיח שאיש לא יפגע בהם. כשנרגעו הרוחות היהודים שבו לעזה. במהלך מאורעות תרפ"ט הרובע היהודי בעזה נהרס ובני כ-50 המשפחות היהודיות שהתגוררו בעיר נאלצו לברוח ובכך הסתיימה ההיסטוריה היהודית המפוארת בעיר שנמשכה, לפי ההשערות, מאז תקופת החשמונאים.

תחת השלטון הבריטי העיר עזה התרחבה ונבנו שכונות החדשות כגון רימאל וזייטון לאורך החוף, ובמישורים הדרומיים והמזרחיים של העיר. אזורים הרוסים שוקמו במימון ארגונים בינלאומיים וקבוצות מיסיונריות.

ב-1947, במסגרת תכנית החלוקה, ועדת אונסקופ של האו"ם המליצה לכלול בשטח המדינה הערבית את אזור עזה, שפלת החוף הדרומית הכוללת את היישובים הערבים איסדוד (אשדוד) ומגידל (אשקלון), וכן רצועה ברוחב 30 קילומטר לאורך גבול מצרים, מאחר שלא הייתה בה התיישבות יהודית למעט כפר דרום שהוקם בשנת 1946. תכנית זו הנחתה את קביעת גבולות הרצועה בהסכם שביתת הנשק בתום מלחמת העצמאות. רצועת עזה בעצם "נולדה" כאזור בהסכם שביתת הנשק שהתייחס לראשונה בהיסטוריה לרצועת עזה – Gaza Strip.

מעניין להזכיר שכמו שקורה לעיתים קרובות בתרגום גבולות ממפה לסימוני שטח, נתגלה כי קו הגבול שנקבע חוצה את כפר עבסאן בדרום רצועת עזה, ומפריד בין בתי הכפר ובין אדמותיו. הצוותים הסכימו לשנות את הקו כך שיכלול את כפר עבסאן בשלמותו, ולכן באזור דרום הרצועה באזור קיבוץ נירים נוצרה ה"ברך" של הרצועה. בתמורה, קיבלה ישראל שטח שווה בצפון הרצועה כך שבמקום שקו הגבול יעבור בצמוד ליד מרדכי, שורטט תחומה הצפוני של הרצועה בצמוד למושב נתיב העשרה של היום. ההסכם שהוגדר "פשרת שעה" נחתם ב-1950, ולכן קו שביתת הנשק עם מצרים המשורטט במפות ובשטח הוא מ-1950 ולא הקו שהוסכם עליו בתחילה ב-1949.

אוכלוסיית רצועת עזה תחת שלטון מצרים כללה פליטים רבים שנמלטו בעקבות "מבצע יואב" מערים, עיירות וכפרים סמוכים שנכבשו על ידי ישראל. אלו הגדילו את אוכלוסיית הרצועה מ-100,000 ל-230,000 נפש. תחת שלטון מצרים פעלה ברצועה ממשלת "כל פלשתיין", ישות שהוקמה על ידי הליגה הערבית במהלך מלחמת העצמאות, והופקדה באופן סמלי למשול ברצועת עזה. ממשלה זו היתה בפועל חסרת השפעה ופורקה על ידי מצרים ב-1959, אז

הפכה רצועת עזה לחלק מהרפובליקה הערבית המאוחדת, איחוד של סוריה ומצרים, כשיקוף של המדיניות הפאן-ערבית של נאצר. בפועל, מצרים מעולם לא טענה לריבונות על רצועת עזה ולא החילה בה את חוקיה, אלא ניהלה במשך כל שנות שלטונה את השטח תחת משטר צבאי תוך הגבלה של הפעילות הפוליטית המקומית.

רצועת עזה שמעבר לגבול

החוקר האמריקאי אדוארד רובינסון ביקר בעזה ב-1838, ותיאר אותה כעיר "צפופת אוכלוסין" גדולה מירושלים, אשר העיר העתיקה שלה שוכנת על ראש גבעה, בעוד פרבריה משתרעים במישור סמוך. רובינסון ציין שכמעט כל שרידי העתיקות של עזה נעלמו בשל המלחמות, וכן שהקרקע שלה עשירה ותומכת בחורשות של שיזפים ותותים "עסיסיים ושופעים".

בתחילת המאה ה-20 נמל עזה היה אז לא פעיל, אבל העיר נהנתה ממסחר בזכות מיקומה על נתיב השיירות בין מצרים לסוריה, וכן מתפוקת הסבון והכותנה שנסחרו עם הבדואים. מוצר מענין שנקשר בשם העיר הוא תחבושות עשויות משי או כותנה אשר יתרונו לחבישה הוא האריגה הקלילה שאינה נדבקת לפצעים. התחבושות יוצרו בעזה ושווקו באירופה שם נודעו כבדי גאזה.

העיר עזה היתה "בירת הנגב" במשך רוב תקופת האימפריה העות'מאנית ושימשה מרכז דתי, מסחרי וחברתי לערבים וליהודים. למשפחות בדואיות רבות בנגב היו (ויש עדיין) קשרי משפחה עם משפחות עזתיות. יהודים מיישובי הנגב המערבי נכנסו ויצאו מהעיר לצרכי מסחר. ביטוי מענין לקשרים אלו הופיע בביטאון "הפועל הצעיר" שדיווח בספטמבר 1910 כי "היחס בין הערבים והיהודים הוא טוב מאוד ומעולם לא סבל יהודי בעזה בעד זה שהוא יהודי". ביטוי נוסף עולה מיומנו של צבי הירשפלד, מקים המושבה רוחמה ב-1914: "בט"ו בשבט עשו אצלנו תלמידי בית ספר עזה אקסקוריסיה (טיול) ונטעו אילנות ואכלו מפרי הארץ וחגגו את ראש השנה לאילנות כדת וכדין בשירה ובזמרה". הירשפלד אף קנה מהכמרים של הכנסייה הקתולית בעזה, שבנויה על שרידי בית כנסת יהודי עתיק, שבר עמוד שחולץ מאותם שרידים ועליו חקוקות המילים: "המלאך הגואל אותי מכל רע יזכני לעלות לירושלים".

בתקופת השלטון המצרי גבולות רצועת עזה סומנו אבל הרצועה לא הוקפה בגדר ולא נותקה מזיקותיה החברתיות והמסחריות שהתקיימו תחת שלטונות העות'מאנים והבריטים. כפי שניתן לראות במודעת הפרסומת, היתה סקרנות אפילו בקרב יהודים בתל אביב להכיר את רצועת עזה ומסעות תיירות וקניית התפתחו ככל שהשקט הביטחוני נשמר.

במלחמת ששת הימים רצועת עזה נכבשה על ידי ישראל, והייתה נתונה לממשל צבאי ישראלי מלא עד הקמת הרשות הפלשתינית ב-1994. שש השנים הראשונות של השלטון הישראלי ברצועת עזה התאפיינו בדילמות מדיניות בין אי התערבות בענייני הרצועה לבין המוני מעצרים מנהליים ומלחמה בטרור שיצא ממנה. החל משנת 1972 הסתמנה מדיניות של השקעה בתשתיות, פיתוח מקורות תעסוקה מקומיים בדיג ובנמל, ויציאת אלפי פועלים עזתים לעבודה בישראל.

בשנות ה-70 ועד האינתיפאדה הראשונה בשנת 1987, עזה הפכה למוקד של קניות ובילוי עבור יהודים וערבים. עזה היתה עבור רבים העיר הגדולה בה המוני ישראלים ערכו קניות ובילו במסעדות ובחוף הים בסופי השבוע. קו אוטובוס 40 יצא כל שעה מהתחנה המרכזית בבאר שבע לעזה ובחזרה, ובנוסף פעלו הסעות פרטיות מנתיבות, שדרות ואופקים. עזה הפכה למרכז בילוי משפחתי. גורמי המשיכה עבור ישראלים רבים היו הסקרנות והגעגוע לשפה ולתרבות הערבית, הקירבה, המחירים הזולים, וכן היות החנויות בעיר פתוחות בשבת. עם פרוץ האינתיפאדה הראשונה הישראלים חדלו מלפקוד את רצועת עזה. הכניסות והיציאות של ישראלים לרצועת עזה וממנה בתקופה זו היו בעיקר של מתנחלים תושבי גוש קטיף ברצועה.

"האינתיפאדה ששברה חלומות": מסעדות הדגים, הטיולים על החוף והמפגשים המשותפים - כך נראתה הידידות הנשכחת בין תושבי עזה לישראלים #מלכוד_עזה פרק 2 Vico Atoaan

(תמונה מתוך הסידרה "מלכוד עזה", כאן 11 פרק 2)

הודעה להורי ילדי בית ספר נווה דקלים (גוש קטיף), 1987

בשנת 1994 נבנה לראשונה מכשול פיזי לאורך הגבול בין רצועת עזה לישראל. המכשול נבנה על ידי ישראל לבקרת התנועה אל הרצועה וממנה בעקבות האינתיפאדה הראשונה. על אף הקמת המכשול, עם חתימת הסכמי אוסלו התחדשה התנועה לרצועת עזה, הפעם של שוחרי שלום שהגיעו בקבוצות מאורגנות דרך מעברי גבול מסודרים. כך פקדו קבוצות רבות של ישראלים את הרצועה במסגרת סיורים מודרכים ומפגשי שיח עם תושבים מקומיים, בליווי משטרת הרשות הפלשתינית. הישראלים חזרו לפקוד את המסעדות והתארחו בבתי מלון. גם אני הגעתי ברצועת עזה במסגרת ביקור ארגון "עוז ושלום", ביקרתי בשדה התעופה הפלשתיני מתנת ממשלת מרוקו בדהניה, וכן בקבר צדיק יהודי בעזה, ואכלתי במסעדת אבו חצירא על חוף הים שם היו תלויות תמונת הבבא סאלי ותמונת הראיס יאסר ערפאת.

האינתיפאדה השנייה שפרצה בשנת 2000 עצרה בבת אחת את כניסת ישראלים, מלבד תושבי גוש קטיף, לרצועת עזה ואף הביאה לקריסת הממשל האזרחי-צבאי הישראלי, ולחיסול כל שיתוף פעולה בין ישראלים ועזתים. ההתנתקות היתה כבר שיקוף של תפיסה ישראלית שלא מבקשת למשול או לקנות השפעה ברצועת עזה אלא להיפרד ממנה באופן חד צדדי ומוחלט. בהמשך, השתלטות החמאס ואיום המנהרות הובילו להשקעות ישראליות אדירות בחיזוק מערכת ביצורי גדרות מעל ומתחת לקרקע, שמטרתן לא רק להתנתק אלא גם להתגונן מפני האיומים שמציבה רצועת עזה.

המלצת צפייה – שלושה פרקים של "מלכוד עזה", 2018, כאן 11.

(הפרק הראשון) <https://youtu.be/uLiN6NAw-Xg?si=X7aB2g9t1vUKcSg8>

מי היא עזה לעזהול?

אבי שילון

החוג ללימודים רב-תחומיים, המקבץ ללימודי ישראל

עזה היא עיר עתיקה שהיתה מיושבת גם לפני 3500 שנים. במאה ה-13 לפני הספירה היא היתה אחת מערי הפלשתים החשובות ביותר, ועל רקע זה נכתב סיפורו התנ"כי של שמשון הגיבור. עזה נזכרת בתנ"ך 25 פעמים, וסמיכותה לים עשתה אותה בעת העתיקה ובימי הביניים לעיר נמל בעלת חשיבות אסטרטגית.

עם הכיבוש הערבי במאה השביעית החלו להתיישב בה מוסלמים, לצד יהודים ונוצרים שכבר היו בה. עזה המשיכה להחליף ידיים בימי הביניים: היא נכבשה על ידי הצלבנים ולאחר מכן על ידי המוסלמים וכאשר הממלוכים כבשו את הארץ ושלטו בה, בין 1250 ל-1516, עזה היתה בירת המחוז הארץ ישראלי (לעיתים לצד צפת).

עזה היתה מוקד רבני-יהודי חשוב גם כאשר הארץ נכבשה על ידי האימפריה עות'מאנית במאה ה-16, ובמאה ה-17 פעל בה נתן העזתי, שהפיץ את משנתו של משיח השקר, שבתאי צבי. נפוליאון כבש את העיר ב-1799 במהלך מסעו לארץ, ולאחר מכן חזרה העיר לשליטת העות'מאנים. בראשית המאה ה-20 גרו בעזה כמעט 18 אלף תושבים בקירוב, והיא נודעה כמרכז כלכלי. היא ייצאה שעורה ומשי (ששימש לתחבושות) לאירופה, והיהודים שישבו בה נודעו באיכות גידולי האבטיח.

לקראת תום מלחמת העולם הראשונה, הבריטים ראו בה עיר מפתח בדרכם לכיבוש ארץ ישראל. נדרשו להם שני קרבות קשים עד שניצחו ב-7 בנובמבר 1917. עד היום נמצא בעזה בית קברות עצום לחללי האימפריה, יש בו למעלה מ-3000 קברים. לקראת תום המנדט הבריטי, לפי החלטת החלוקה של האו"ם מנובמבר 1947, רצועת עזה היתה אמורה להיות להיכלל בשטח המדינה הפלסטינית/ערבית שנועדה לקום – אך כידוע הפלסטינים דחו את הצעת החלוקה ובמהלך מלחמת העצמאות הרצועה נכבשה על ידי המצרים. אלפי פלסטינים שנמלטו וגורשו במהלך המלחמה, רבים מהם מיפו, הפכו לפליטים בעזה. זו אחת הסיבות לעוינות היוקדת של האוכלוסיה העזתית כלפי ישראל. רבים מהם צאצאי פליטים ממקומות אחרים בארץ.

ישראל כבשה את רצועת עזה לראשונה במבצע סיני ב-1956 אך נאלצה לסגת משם בתביעת ארה"ב וברית המועצות. עזה שבה לידי המצרים, אולם היא נכבשה מחדש במלחמת ששת הימים על ידי ישראל.

ב-1994 עזה הועברה מידי השלטון הצבאי הישראלי לידי הרשות הפלסטינית שהחלה לשלוט בה במסגרת הסכם אוסלו. חמאס, שנוסד בשלהי שנות השמונים בעזה כסניף של האחים המוסלמים במצרים, התנגד לתהליך אוסלו ונקט בפיגועי התאבדות החל משנת 1994. פיגועי החמאס המחירו במהלך האינתיפאדה השנייה, ובשנת 2005, בעקבות האינתיפאדה השנייה ומבצע "חומת מגן", בחרה ישראל לצאת חד צדדית מעזה, לפנות 15 אלף מתיישבים שישבו על שפת הים של הרצועה, ולהניח לפלסטינים לנהל את חייהם. אלא שב-2006 זכה חמאס בבחירות שהתקיימו ברשות, ובעקבות מחלוקת על השלטון עם אנשי אש"ף, החמאס ערך הפיכה אלימה נגד הרשות, השתלט על הרצועה בכוח, ומאז 2007 הוא שולט בה. בעקבות זאת הטילה ישראל סגר על היציאה והכניסה מרצועת עזה דרך הגבול היבשתי ונמל עזה, ומאז המעבר אל ומחוץ לעזה מפקח בקפידה.

עד כאן ציוני הדרך ההיסטוריים של עזה. על המאבק של החמאס נגד ישראל אנחנו שומעים וקוראים לצערנו מדי יום. כעת אנסה לעמוד על מאפייני החיים בעזה: מה הם לומדים? איך הם חיים? מה הם עושים שם?

רצועת עזה היא מהאזורים הצפופים בעולם – על פני שטח של כ-365 קמ"ר מתגוררים 2.2 מיליון איש, מחציתם מתחת לגיל 19. יתרה מכך: כ-70 אחוזים מהם מתחת לגיל 30. חשוב לציין כי עזה עצמה היא עיר הבירה של רצועת עזה, וגרים בה כמעט 600 אלף תושבים. יתר התושבים חיים במחנות פליטים ובערים נוספות ברחבי הרצועה.

עוד חשוב לציין כי בשנתיים שלאחר ההתנתקות ועד השתלטות החמאס העזתים היו חופשיים לצאת ולהיכנס, גם לגדה המערבית, וגם לחו"ל ולמצרים, ולסחור באופן חופשי לחלוטין כמעט. אולם מאז השתלטות החמאס - ישראל מונעת הכנסת סחורות או יציאה וכניסה, באופן חופשי, אלא תחת אישור ופיקוח. המדיניות הישראלית מתבססת על העיקרון שמבקש למנוע הכנסת סחורות שיכולות לשמש לפיתוח נשק ואמצעים צבאיים, אך בכך נפגע הסחר בסחורות רבות. גם המצרים, השולטים במעבר רפיח, סוגרים ופותחים את המעבר לפי שיקוליהם. לכן העזתים חשים במצור תמידי.

ישראל מאפשרת יציאה מעזה בשלושה תנאים בסיסיים: מחזיקי היתר סוחר או היתר עבודה; חולים שזקוקים לטיפול רפואי מציל חיים שאינו מצוי ברצועה; ומקרים המוגדרים "הומניטריים חריגים" – בהם חתונה או לוויה של בן משפחה מדרגה ראשונה או ביקור של חולה אנושות.

בעזה יש 40 אחוזי אבטלה, ורוב העזתים עוסקים במסחר זעיר או בחקלאות למיניה: הם מגדלים בעיקר עגבניות, מלפפונים, פלפלים, חצילים, קישואים, בטטות, כרובים, כרוביות, תותי שדה, תמרים, גזר ובצלים. חלק מהגידולים מותרים לשיווק בגדה המערבית וחלק, כמו בצלים, אסורים. אבל לעיתים יש שינויים: ב-2022, שנת שמיטה, ישראל אפשרה שיווק נרחב של סחורות חקלאיות מעזה בשטחה ולפי נתונים של ארגון החקלאות של האו"ם התוצרת החקלאית ששווקה מהרצועה לישראל הייתה הגדולה שנרשמה מאז שנת 2000. סחורות נוספות מעזה שהותרו לשיווק בישראל הן ריהוט, טקסטיל וגרוטאות מתכת. כך שהתקפת החמאס הפתיעה את ישראל גם מתוך הנחה שהשיפור במצב הכלכלי ירגיע את המתח.

לרבים מהעזתים יש מכשירי טלפון חכמים - אך ישראל אינה מקצה תדרים של דור שלישי ורביעי, דבר שמגביל תקשורת סלולרית וגם את האפשרות של פיתוח תעשיית ההיי-טק ופעילות של עסקים הנסמכים על שירותי אינטרנט.

עזה היתה ידועה בדגים הטובים שהיא מספקת ובמסעדות שנבנו בה על החוף. לפי הסכמי אוסלו מ-1995 דייגי עזה יורשו להרחיק עד 20 מייל ימי מהחוף, אך בשל אירועי טרור תקופים ישראל מצמצמת מדי פעם את טווח הדיג.

בעזה יש בעיית חשמל. חלק מהמחשמל מסופק מישראל, ואילו הסולר שמפעיל את תחנת הכוח ממומן על ידי קטאר. שלוש הטורבינות שמופעלות בדרך כלל בתחנת הכוח מפיקות בסך הכול בין 65-75 מגה וואט. מצרים, שגם היא סיפקה בעבר חשמל שהועבר לרצועה בקווי אספקה ישירים, הפסיקה לספק לעזה חשמל בפברואר 2018. כך שבמוצע יש לאנשים חשמל במשך 15 שעות ביממה בלבד. בעתות קרב האספקה מצטמצמת לשעות ספורות. בשל מצוקת החשמל הם לא יכולים לשמור אוכל במקרר באופן קבוע ומשתדלים לאכול ירקות, דגים ובשר טריים.

חלק מהעזתים, שהיו בעבר פקידי הרשות וכיום מוחרמים על ידי חמאס, זוכים לדמי אבטלה מהרשות בסך 3000 שקל לחודש. הסכום נחשב גבוה מאוד שכן השכר הממוצע הוא 1,800 שקל. המגזר המבוסס בעזה הוא של הסוחרים בעלי אישורי כניסה לישראל; יש אלפי עזתים שהשוק הישראלי פתוח לפנייהם, והם יכולים להרוויח מייבוא וייצוא לעזה. מצד שני הסוחרים נמצאים תחת פיקוח קפדני של חמאס שגובה מס מיוחד על כל סחורה שנכנסת מישראל או ממצרים, ומי שלא מצליח לשלם עומד למשפט. הברירה היא או לשלם את החוב, או להיכנס לכלא לשלושה חודשים.

ימי השיא של עזה היו בשנים הטובות של הסכמי אוסלו, כלומר מ-1994 ועד פרוץ האינתיפאדה השנייה בשלהי 2000. אבל גם מאז ועד ההתנתקות רבים מהעזתים סחרו עם המתיישבים היהודים ברצועה, ולמעשה החלטה של ישראל

לפנות את ההתנחלויות מרצועת עזה פגעה בעזה כלכלית שכן עבור רבים מהם העבודה בהתנחלויות או עימן היתה מקור פרנסה עיקרי.

מבחינת חיי פנאי ותרבות, הם כמעט לא קיימים בעזה בשנים האחרונות. לפני האינתיפאדה הראשונה, בשנות השמונים, היו בעזה שני בתי קולנוע. כיום אין בעזה חיי חברה או תרבות משמעותיים. בשכונת רימל היוקרתית קיימים מועדוני נופש מעטים – קאנטרי קלאב – שכוללים מכון כושר ובריכה, אך הם פונים לשכבה דקה ובעלת אמצעים. בימי אוסלו נבנה מתחם צימרים מצומצם בצפון רצועת עזה, שנתפס גם הוא בידי אנשי חמאס בעלי הממון. מקומות הבילוי העממיים בעזה מרוכזים ברצועת החוף, שם יש טיילת ובה בעיקר מסעדות. בחורף הם נוהגים לאכול תירס חם ובקיץ נערים על עגלות מציעים גלידה. בעזה לא נהוג לקנות מנת שווארמה פרטית, ומרבית הארוחות במסעדות הן בקבוצות. לרוב מכינים סטייקים או קבב על האש. במסעדות דגים קונים דג לפי משקל. דניס למשל עולה 50 שקל לקילו, ובעל המסעדה מכין אותו לסעודה בתמורה לעוד 20 שקל.

בשנתיים הראשונות לאחר ההתנתקות דובר על תוכניות שאפתניות של עשירי מדינות המפרץ, להקים בחופי רצועת עזה רשת מלונות יוקרה, אך החלומות האלה נגוזו. בשנת 2011 הוקם, לראשונה בעזה, מלון חמישה כוכבים, מלון "משתאל". היו בו 222 חדרים מפוארים, בריכה, ספא ומסעדות משובחות, אבל אין בו אורחים כבר שנים. חוות הדעת שפורסמה על ידי אורח שהתארח במלון לפני 6 שנים (באתר "טריפ אדוויזר") טענה כי "מצאנו חרקים בחדר ובאמבטיה, הבריכה הייתה מלאה בבוץ, ובמסעדה המלצרים כל הזמן צעקו זה על זה". למעשה מעט המלונות הקיימים בעזה משמשים לחתונות ואירועים משפחתיים.

בעיר עזה עצמה יש קניונים ומרכזי קניות, אבל המחירים שם גבוהים עבור רוב האוכלוסיה. במכולות בעזה עדיין מקובל לקנות בהקפה.

חרף מצוקת החשמל, לכ־70 אחוזים מהאוכלוסייה יש מחשב, ומחצית ממנה מחוברת לאינטרנט. 70 אחוזים מתושבי עזה הם, כאמור, בני פחות משלושים, והם מתחברים בקלות לטכנולוגיות חדשות. חברות תקשורת ערביות כמו 'ג'וואל', 'חדארה' מספקות שירותי אינטרנט במחירים נמוכים. ב־2011 הוקמה שם חברת היי-טק בשם Gaza Sky Geeks אשר בשיתוף "גוגל" נועדה לסייע לצעירים לפתח סטארט־אפים מקומיים. משחק מחשב שפותח בעזה ב-2013 זכה למאות אלפי הורדות ונחשב להצלחה בעולם הערבי.

טלוויזיה הם רואים עדיין באמצעות צלחות לוויין, ונחשפים גם למוסיקה ישראלית ים תיכונית. עומר אדם, אייל גולן, סטטיק ובנאל מוכרים היטב לדור הצעיר. בעזה יש שתי אוניברסיטאות: "האוניברסיטה האיסלאמית", הנשלטת על ידי החמאס, ואוניברסיטת אל-אזהר שנחשבת חופשית יותר. ב"איסלאמית" לומדים לתואר ראשון מנהל עסקים, כלכלה, אנגלית, ביולוגיה, היסטוריה, ארכיאולוגיה, וגם עיתונות, פיסיקה ומתמטיקה. בתואר השני רוב התלמידים לומדים הנדסת חשמל, מים ובניין. האוניברסיטה האיסלאמית הוקמה ב-1978 והלומדים בה מתחייבים לחוקי האיסלאם. רבים ממנהיגי חמאס למדו בה. אוניברסיטה אל-אזהר הוקמה ב-1991, בימי השלטון הצבאי של ישראל, ולומדים בה כיום 16 אלף סטודנטים, מחציתם נשים. לאוניברסיטה קשרים בעיקר עם מוסדות אקדמיים בעולם הערבי – ולומדים בה בעיקר הנדסה לסוגיה, ניהול, חקלאות, מדעי הרוח ורוקחות. ב-1999 הוקמה שם הפקולטה לרפואה.

מכל מקום, חלומם של רוב הסטודנטים הצעירים הוא לסיים את הלימודים ולהמשיך ללמוד בטורקיה, מצרים או מדינות המפרץ. המעטים שהצליחו לצאת לרוב לא חזרו לעזה. בגילאים צעירים יותר יש מוסדות חינוך פרטיים – גן פרטי עולה 500 דולר בשנה – אך יותר מרבע מיליון ילדים לומדים במוסדות החינוך של אונר"א שלא גובה כסף עד כיתה י', אז רבים נושרים ומצטרפים למעגל האבטלה. או לתמיכה בחמאס.

האוניברסיטה האסלאמית של עזה – האם ניתן להשמיד רעיון?

יוחאי עתריה

החוג ללימודים רב-תחומיים, מקבץ תודעה

האוניברסיטה האסלאמית בעזה הוקמה על ידי השייח [אחמד יאסין](#) בשנת 1978 במימון אש"ף. במהלך שנות השמונים הצליחו האחים המוסלמים להשתלט על האוניברסיטה על ידי גיוס משאבים וכיום מדובר במוסד האקדמי הוותיק ביותר והגדול ביותר בעזה. פורמאלית מדובר בגוף עצמאי שכפוף למשרד החינוך של הממשלה - בפועל מדובר באוניברסיטה שנשלטת על ידי תנועת חמאס.

האוניברסיטה מעניקה תואר ראשון שני ודוקטורט ויש בה אחד עשר פקולטות – מרפואה והנדסה ועד מדעים וחינוך. כיום לומדים באוניברסיטה זו כ-17,000 סטודנטים, מתוכם 62% נשים. באוניברסיטה חברים כמעט 600 חברי סגל. בדירוג אוניברסיטאות בעולם של Times Higher Education האוניברסיטה מדורגת במקומות 601-800 – אוניברסיטת תל אביב מדורגת לצורך העניין במקומות 250-201 – המכללה האקדמית תל חי מדורגת בערך במקום ה-5,000 מתוך סך של 15,000 מוסדות.

מבחינת הפרסומים האוניברסיטה מפרסמת בשנים האחרונות קצת יותר ממאה מאמרים בשנה – עם תנודות חריפות. בסה"כ המוסד פרסם עד היום 1,307 מאמרים שצוטטו מעל 23,000 פעמים (וזה כאמור מעט – ישנם חוקרים בודדים באוניברסיטה העברית שצוטטו יותר). נראה שעיקר הפרסומים הם בתחום ההנדסה והרפואה. אנקדוטה מעניינת: עברתי על כל המאמרים שפורסמו בשנת 2021, שהיא מהשנים הטובות יותר של האוניברסיטה מבחינת פרסומים, ומעניין לומר שאין ולו מאמר אחד שעוסק בדרך כזו או אחרת בסוגיה הישראלית – יש לעומת זאת עיסוק רב בקשיים רפואיים (נפשיים ופיזיים) בעקבות הקורונה (לא בחנתי זאת באופן שיטתי מספיק אך במבט ראשון נראה שמי שמצטט מאמרים אלו מגיע ממרכזים אקדמיים שאינם מזוהים עם המערב, אם לנסח באופן ברוטלי יותר, לא מצאתי מחקר שמצוטט על ידי חוקרים מובילים ממוסדות דוגמת אוקספורד).

כאשר בוחנים תזות שונות בפקולטה לחינוך של אוניברסיטה זו מגלים עיסוק בנושאים הקשורים לחינוך גי' האדיסטי; כך למשל בוחנים את הצלחת הפרויקט ליישום החינוך הגי' האדיסטי בבתי הספר הפלסטינים. מחקרים אחרים בוחנים דרכים להעמקתו של החינוך הגי' האדיסטי בקרב נשים מוסלמיות.

האוניברסיטה האסלאמית לא רק מזוהה עם החמאס אלא הפכה הלכה ולמעשה בית גידול להנהגת חמאס – אגודת הסטודנטים מגייסת פעילים (לרבות מחבלים מתאבדים) והמערכת האקדמית תומכת בייצור נשק. האוניברסיטה לא רק מעניקה משרות בכירות למנהיגי חמאס, אלא מהווה מסגרת שבה החמאס יכול להתנהל בשקט יחסי תוך קבלת מימון אירופאיים מקרנות מחקר שונות באצטלה של השקעה בחינוך. האוניברסיטה האסלאמית שותפה בפרויקטים מחקריים שונים יחד עם יותר מ-130 אוניברסיטאות ומרכזי מחקר ב-21 מדינות האיחוד האירופי. תכנית ארסמוס מהווה מערכת המימון האירופית המרכזית לאוניברסיטה. יש להוסיף לכך תמיכות מגופים שונים של האו"ם, תמיכה של הבנק העולמי, ארגון הבריאות העולמי ועוד.

באופן פורמאלי חמאס מכחיש את מעורבותו באוניברסיטה ואולם ידוע, ואיש לא מטיל בכך ספק, שרבים מפעילי חמאס שנמצאים בעמדות מפתח בתחומים שונים הם לא רק בוגרי האוניברסיטה אלא גם שימשו בה תפקידים מנהליים שונים ומגוונים – מאנשי תחזוקה ועד מרצים.

להלן כמה מבוגרי האוניברסיטה שקשורים לתנועת חמאס – רשימה חלקית בהחלט אך כזו שמעידה על עוצמת הקשר:

- **אסמאעיל הנייה**: ראש הלשכה המדינית של חמאס - בוגר החוג לספרות ערבית. בשנות השמונים שימש כיו"ר מועצת הסטודנטים במשך שנתיים.
  - **מוחמד דף**: ראש גדודי עז א-דין אל-קסאם – הזרוע הצבאית של חמאס. בוגר האוניברסיטה האסלאמית ונציג רשימת הגוש במועצת הסטודנטים.
  - **מחמוד א-זהאר**: חבר ההנהגה המדינית של ארגון החמאס, שימש כמרצה לנושאי רפואה באוניברסיטה.
  - **עבד אל-עזיז א-רנתיסי**: אחד משני מייסדי תנועת חמאס, היה מרצה בפקולטה לרפואה ולמדעים (חוסל ביום 17.4.2004).
  - **אסמאעיל אבו שוב**: מראשי תנועת החמאס ברצועת עזה וממייסדיה, היה ראש הפקולטה למדעי הטבע (חוסל ביום 21.8.2003).
  - **ד"ר אוסאמה מזיני**: ממנהיגי הבכירים של ארגון הטרור חמאס וחבר הלשכה המדינית של הארגון, קיבל תואר מוסמך באוניברסיטה (חוסל ביום 16.10.2023).
  - **באסם עיסא**: מח"ט עזה בזרוע הצבאית של חמאס, שימש כמרצה בכיר בפקולטה להנדסה באוניברסיטה האסלאמית (חוסל ביום 12.10.2023).
  - **ד"ר אל-מקאדמה**: מראשי הזרוע הצבאית של תנועת החמאס, פעיל פוליטי בכיר בתנועה, ואידאולוג בולט. שימש כמרצה באוניברסיטה האסלאמית בעזה (חוסל ביום 8.3.2003).
  - **ד"ר ג'מאל אלזבדה**: בעל תואר דוקטור במדעי ההנדסה והמכונות מוירג'יניה טק. בשנת 1994 חזר לרצועת עזה והחל ללמד באוניברסיטה האסלאמית. ב-2006 הצטרף לצוות מהנדסים של חמאס ועסק בפיתוח אמצעים צבאיים – בעיקר פיתוח רקטות וכלי טיס בלתי מאוישים (חוסל ביום 12.5.2021).
  - **סלאח שחאדה**: מהמקימים של גדודי עז א-דין אל קסאם ובשלב מסוימים היה גם ראש הזרוע הצבאית של החמאס, שימש דיקן הסטודנטים ומורה באוניברסיטה (חוסל ביום 22.7.2002).
- אנו יודעים כדבר שבעובדה שבאוניברסיטה מפתחים ומייצרים אמצעי לחימה, לרבות פיתוח רקטות ארוכות טווח. עוד ידוע כי האוניברסיטה מאחסנת נשק ועל הרקע הזה ברור מדוע חיל האוויר תקף חלק מבנייני האוניברסיטה במסגרת מבצע "עופרת יצוקה" ב 28.12.2008 כמו גם במלחמה הנוכחית ביום 11.10.2023.
- לאחר שקראתי את הנתונים השונים עלתה בי שאלה מטרידה. ברור לי שלמרות הזיהוי עם תנועת חמאס רבים מהסטודנטים מגיעים לאוניברסיטה בכדי לרכוש השכלה ומקצוע – חלקם הופך לרופאים ולא מעט לומדות כיצד לשמש כאחיות. ברור לי גם שלא כל מהנדס שיוצא מהאוניברסיטה מתגייס לזרוע הצבאית של החמאס. ובכל זאת הקשר ברור ומעלה שאלות רבות, שאלות קשות.
- נתחיל בשאלת המימון: האם נוח לארגונים אירופאיים שונים לתמוך בחמאס באופן עקיף בדרך לגיטימית כמו מימון מחקר? הרי תמיד ניתן לדבר על החשיבות שיש בחילופי סטודנטים (תוכנית ארסמוס) דווקא על מנת "לפתוח את הראש" ולהיחשף לתרבויות אחרות, כמו גם לערכים אוניברסליים אופייניים למחשבה האירופאית – האם באמת אותם חילופי סטודנטים הוליד קול חדש ברצועת עזה? כמובן שניתן לטעון מנגד שיש להמשיך ולתמוך במחקר וזאת מתוך אמונה שבדרך מסוימת העבודה המדעית תרחיק את מי שעוסק בה מטרור.
- נכתב על כך רבות עד שכמעט אין טעם להוסיף עוד, אבל יש טעם להזכיר כי המדע הוא ריק מבחינה אתית ומוסרית (רציונליות אינסטרומנטלית) – אפשר לעשות עבודה מדעית מדהימה ולתמוך ברצח עם ואפשר לעשות עבודה מדעית

גרועה ולהיענות לכל קריאת מצוקה. קשה להודות בכך שכן הקשר בין השכלה לנאורות, לאמור בין ידע לטוב, מושרש עמוק מאוד בתרבות המערב – אבל הגיעה העת לומר את הדברים באופן ברור: הקשר הזה מדומיין. אנחנו באקדמיה משתמשים בו כדי לקבל תקציבים אבל אנחנו יודעים היטב שטובי המדענים בעולם אחראים על פיתוחים טכנולוגיים שאפשרו עשרות מיליונים של נרצחים במלחמות שונות.

השאלה השנייה כללית יותר ונוגעת לרעיון "מיטוט החמאס" – משפט שנאמר השכם וערב מבלי לחשוב לעומק על משמעותו המלאה. האוניברסיטה האסלאמית של עזה היא רק נקודת סיום – חינוך שמתחיל בגן דרך בתי הספר וסופו באקדמיה. החמאס הוא רעיון – אנשים אפשר להרוג לא רעיונות. גם אם "נחסל את החמאס" (אלו כמובן אמירות גדולות שמאחוריהן מסתתרים מספרים מבהילים) לא נוכל לחסל את הרעיון שעומד מאחוריו. אבאר זאת מעט יותר. גם ביפן הייתה אידאולוגיה ואכן התחולל שם שינוי עמוק לאחר הטלת פצצת האטום. אך הייתה זו תוצאה של הלם והרס בל ישוער. לכאורה נגזר מאמירה זו שניתן להשמיד גם רעיונות (ואגב לא ברור שהנאציזם חלף מן העולם בתום מלחמת העולם השנייה – בוודאי שהאנטישמיות לא נעלמה), אלא שכאן עולה שאלת המחיר שאנחנו נאלץ לשלם כדי להחריב רעיון זה. אני אישית לא בטוח שאני מסוגל להמשיך לחיות במקום שבו מוכנים להשמיד מאות אלפים בכמה דקות על מנת להשמיד רעיון; אני גם לא בטוח שהגענו לנקודת האפס – כלומר מצב שבו אין עוד אפשרות אחרת.

ב 7.10.2023 סף האנושיות ירד מדרגה אחת נוספת למטה. קשה להאמין אבל תמיד אפשר לרדת – במילותיו של בוב דילן "עוד לא חשוך אבל נגיע לשם". האם אנו מעוניינים להוריד אותה שלב אחד נוסף למטה? אולי יגיע השלב שלא תהיה ברירה, להבנתי אנחנו עוד לא שם. עדי (אשתני) אמרה לי לא מזמן שיותר מהכול היא כועסת על אובדן התמימות. אכן, אין עוד מקום לתמימות. אך אפשר, וצריך, למצוא נקודת איזון חדשה – בין תמימות להשמדה, בין האפל לנסתר...

העתיד הכלכלי של רצועת עזה

ניר בקר

החוג לכלכלה וניהול

נראה שלמעט אנשים אכפת מ-2 מיליון תושבי עזה - לא חמאס, שדוגל בפעולות אכזריות כנגדנו בלי שום רגשי חמלה על תושבי עזה. לא ישראל וגם לא מצרים או מדינות ערביות אחרות, שמסרבות לקלוט פליטים מעזה. העזתים מבודדים ובודדים, חסרי אזרחות ועזובים על ידי כמעט כל כדור הארץ.

בתקופה כזו, אנשים עשויים לראות כדבר שאינו בעיתו לדבר על העתיד הכלכלי ארוך הטווח של עזה. אבל הנשיא ביידן שאל בביקור שלו בדיוק את השאלה הזאת. מה צריך לקרות ב"יום שאחרי"? ולא רק בטחונות. גם כלכלית. אני חושב שזה תרגיל חשוב, כי פיתוח כלכלי מספק מטרה אחרת מלבד הקתרזיס של אלימות בקביעת החזון לטווח הארוך. זה עוזר לקבל החלטות גם לגבי ההווה, מכיוון שהוא מאפשר לנו לשאול אלו צעדים ואלו מנהיגים יקרבו אותנו לעתיד המשגשג הזה? למותר לציין שפיתוח כלכלי יעזור גם למדינת ישראל מסיבות מובנות מאליהן.

יתכן שזה גם לא ריאלי לחשוב שבעוד חצי מאה, עזה עשויה להיות מקום פורח כלכלית. אבל ניקח דוגמה ממקום אחר: חלקים גדולים של האנוי הושטחו על ידי פצצות אמריקאיות בשנות ה-60 וה-70. חמישים שנה מאוחר יותר העיר נראית מערבית ברובה הגדול. וניתן לחשוב על דוגמאות קרובות יותר כגון ברלין וורשה ועוד ועוד. למעשה, לרבות מהמדינות העשירות של היום היו תקופות בהיסטוריה שלהן במהלך המאתיים שנים האחרונות שבהן הן נפגעו קשות על ידי מלחמה. הן עברו את התקופות הרעות האלה, ואולי גם עזה יכולה.

כמובן שהתפתחות מסוג זה דורשת הגדרה עצמית לאומית, קץ לסכסוך המתמשך עם ישראל ויציבות פוליטית ארוכת טווח. אני לא בטוח שמישהו יודע איך להשיג את הדברים האלה לעזה כרגע. אבל אני חושב שחשוב שתהיה תמונה של איך היתרונות עשויים להיראות.

נתחיל מיעד כמותי: העלאת התוצר המקומי גלמי (תמ"ג) לנפש. קשה למצוא אומדנים של התמ"ג לנפש בעזה, מכיוון שהוא בדרך כלל משולב עם הגדה המערבית. ה-CIA Fact book מעריך את התמ"ג השנתי לנפש של עזה בכ-5600 דולר. משהו בסגנון של הונדורס או ניקארגואה. שיעורי העוני גבוהים ביותר (מתחת ל-5.50 דולר ליום על פי הגדרה של הבנק העולמי). ועומדים סביב ה-65%. שיעורי האבטלה נעים סביב 50%.

אז מה ניתן לעשות? אני מונה כאן מספר רעיונות ואני בטוח שיש עוד אבל המסר הוא שיש וניתן לעשות משהו. אדגיש ראשית שצעד מקדים והכרחי הוא הסרת המצור בכפוף להסדר בטחוני ארוך טווח וערבויות בינלאומיות לכך. ככל הנראה גם פירוז הרצועה מנשק. אבל ברור שאם המצור לא יוסר, עזה לא תוכל לצמוח. בעוד שהסרת המצור תהיה הכרחית לצמיחה, היא לא בהכרח תספיק. ללא תעשיות מקומיות, העזתים ייאלצו להסתמך על סיוע חוץ למחיתם; זה איננו פתרון לפיתוח בר-קיימא.

לכן עזה זקוקה ליותר תעשיות; היא צריכה לייצר דברים בכדי שתתרחש אכן צמיחה בתוצר. מטרה של העלאת התמ"ג לנפש בשיעור של בין 4 ל-5 אחוז היא לא כל כך שאפתנית. מגמה כזאת אם תימשך 10 שנים יכולה להגדיל את התוצר לנפש ל-8500 דולר ובמשך 20 שנים ל-13500 דולר לנפש. זה אומר השוואת רמת החיים למרוקו ומצרים בהתאמה. מדינות עניות צומחות מהר יותר בהינתן התנאים לכך ולכן ניתן בקצב צמיחה של 6% במשך 20 שנים להגיעה כבר לרמת תוצר בסביבות תאילנד וסין.

אם תיווצר יציבות מדינית והסגר יוסר, מה יכולה עזה לעשות מיד שיעלה את התמי"ג שלה במהירות? מה שהכי קופץ לעין זאת התיירות. כפי שידוע לכל מי שהיה בתפקיד כזה או אחר בעזה, יש לה כמה חופים נחמדים למדי. אבל לעזה יש גם הרבה היסטוריה - מסגדים, כנסיות, קברים עתיקים וכן הלאה. ההשתלטות של חמאס עצרה כמעט לגמרי את התיירות באמצע שנות ה-2000, אבל כל הדברים האלה עשויים להפוך למוקדי משיכה אם יתאפשר להם.

תיירות לבדה לא יכולה לקיים כלכלה, אבל היא יכולה לתת לה דחיפה משמעותית. ניקח לדוגמה את בחריין, אי הכולל 1.5 מליון תושבים שבו ההכנסות מתיירות הסתכמו ב-2.5 מיליארד דולר במחצית הראשונה של 2023. זהו סכום שנתי של 3300 דולר לתושב. אותו תרגיל בעזה יסתכם ב-2500 דולר לכל עזתי. גם אם החייאת תעשיית התיירות של עזה תניב רק חצי מהגידול בהכנסה לנפש מאשר בחריין, היא יכולה להביא לעזה גידול של יותר מ-20% בתוצר לנפש. וניתן לעשות זאת ללא צורך בתנופת השקעות עצומה, גידול מסיבי בחינוך, השקעות זרות ישירות, בניית מומחיות בייצור או כל אחד מהתהליכים המעיקים האחרים הקשורים בדרך כלל לפיתוח כלכלי.

דרך שנייה שעזה תוכל להגביר את כלכלתה במהירות ובקלות תהיה להפוך למקלט מס. מקלט מס היא אסטרטגיה כלכלית פופולרית במזרח התיכון. ברוב מדינות המפרץ (איחוד האמירויות, בחריין, קטאר וכו') יש אפס או כמעט אפס מס הכנסה אישי, ולירדן ולבנון שיעורים נמוכים. במדינות המפרץ יש גם מסי חברות נמוכים מאוד. עזה יציבה ושלווה יכולה להעתיק את האסטרטגיה הזו ולהפוך למקלט לעסקים ולאנשים עשירים מרחבי העולם המוסלמי, או אפילו מאירופה.

נקודה שלישית אם כי קטנה קשורה בגז טבעי. מול חופי עזה יש שדה גז טבעי ימי שחברת שברון פיתחה עד שישראל השביתה את הפרויקט. מדובר במאגר צנוע למדי בגודלו - רק כ-28 קמ"ר - אך עדיין עשוי לתת עזרה קלה בהכנסה של העזתים.

בעיה עיקרית בעזה היא צפיפות האוכלוסייה. ממוצע הצפיפות שלה הוא בערך כמו העיר לונדון, אבל בחלקים הצפופים זה מגיע למימדי הצפיפות של מרכז הונג קונג. המקור העיקרי לצפיפות הגדולה נעוץ כמובן בגידול האוכלוסייה; ה-CIA Fact Book מעריך ששיעור הפרייון לאשה בעזה עומד על 3.34, הרבה מעל שיעור התחלופה בת קיימא (2.1).

כל עוד שאין ירידה משמעותית בפרייון לאשה, עדיף לכלכלת עזה שחלק מהאנשים יהגרו – כך מרכיב ה"נפש", בתוצר לנפש, ירד. הרבה מדינות ערביות סוגרות את דלתותיהן בפני פליטים מעזה בגלל שהן חושבות שזה יפגע במרקם הפוליטי שלהן. יחד עם זאת, מדינות כגון ארה"ב, קנדה, אוסטרליה ומדינות עשירות אחרות יכולות לקלוט מספר גדול של עזתים מבלי להיות מושפעים רבות מכך (בהנחה שהפוליטיקה הפנימית תאפשר זאת, כמובן). הפזורה הפלסטינית עצמה כבר די גדולה, עם למעלה מ-6 מיליון ברחבי העולם. הגדלת המספר הזה בכמה מאות אלפים, אשר יתחלקו בין מספר מדינות, לא תשנה הרבה במצב הגיאופוליטי אצלן, אבל היא יכולה להועיל רבות לעזה.

מלבד המשמעות של פחות פיות להאכיל בטווח הקצר, הגדלת הפזורה של עזה יכולה גם להועיל לתושבי עזה בדרכים חשובות אחרות. ראשית, תושבי עזה הגולים יכולים לשלוח כסף בחזרה לקרוביהם, להגביר את הצריכה ולהקל על העוני. העברות כאלו כבר מוערכות בכ 20% מהתמי"ג של פלסטין (הגדה המערבית ועזה ביחד). בסביבות 4 מיליארד דולר ב-2022; אם יותר עזתים ילכו לעבוד מעבר לים, יותר מזומנים יכנסו.

אבל היתרון החשוב ביותר של הגדלת הפזורה של עזה יהיה הגידול בהון האנושי. תפוצות נוטות ללמוד מיומנויות שימושיות כלכליות וליצור רשתות אנושיות חשובות מעבר לים. לפעמים אנשים חוזרים לארץ מוצאם או לארץ אבותיהם, כשהם מצוידים בהון ומומחיות זרה. אבל גם אם הם לא יחזרו באופן אישי, הם יכולים לעזור לכוון עסקים בינלאומיים למדינת מוצאם.

מעבר לכך עזה כנראה תזדקק לתעשיות מתקדמות יותר ; משהו שניתן לחשוב עליו הוא התמקדות בענפי ערך מוסף גבוה לעובד - בפרט, תוכנה ופיננסים. שירותי טכנולוגיית מידע (IT) הם מקור עיקרי למט"ח עבור מספר מדינות קטנות מצליחות, כולל אירלנד וישראל כמובן. מכיוון שניתן לשלוח תוכנה ושירותי IT אחרים לכל מקום בחינם, זוהי דרך קלה עבור מדינות מבודדות יחסית להתממשק עם מדינות עשירות ולקבל מטבע חוץ. פיננסים הוא ענף נוסף שיכול לבוא בחשבון. מדינות ערב הן שוק גדול, עם תוצר של כ-3.5 טריליון דולר. נכון לעכשיו, מדינות המפרץ הן המוקדים הפיננסיים העיקריים של המזרח התיכון, אך עזה מסוגלת לישר קו איתן. זה יכול להיות שער להשקעה במדינות כמו מצרים, סוריה, לבנון וירדן.

תוכנה ופיננסים דורשים הרבה מיומנויות, ועזה תזדקק לגידול משמעותי בהשכלה כדי להשתלב בתעשיות המורכבות ובעלי הערך הגבוה הללו. אבל תושבי עזה מעבר לים יכולים לנצל את מערכות החינוך שכבר קיימות במדינות החדשות שלהן, וללמוד מיומנויות עסקיות מעשיות מעבודה בחברות זרות. לאחר מכן ניתן יהיה להעביר את המיומנויות הללו בחזרה לעזה.

לסיכום, זה נראה קצת כמו בחלום להסתכל על ההרס וחוסר התפקוד של עזה של היום ולדמיין שיום אחד רצועת עזה יכולה להיות מרכז עשיר של תיירות, תוכנה ופיננסים. אבל זה בדיוק סוג החלומות שהופך את היציבות והשלום לשווה להילחם עבורם בהווה.